

УДК 821.162.1'06.09:7.04Коссак-Щуцька+17.022.1

Сухарева С. В.

МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ У ТВОРЧІЙ КОНЦЕПЦІЇ ЗОФІЇ КОССАК-ЩУЦЬКОЇ

Анотація. У публікації проаналізовано потрібну мотивацію вибору моральних цінностей у творчій концепції Зофії Коссак-Щуцької, основу на історії, націоналізмі та вірі. У літературному доробку письменниці простежується зв'язок національної ідеї у широкому розумінні цього слова з поглядами на літературу, які виводилися із романтичних традицій, і широко розвинений концепт святості. Проголошена в творах Зофії Коссак-Щуцької національна концепція заглиблена в основи зародження і збереження державності. Найповніше передають патріотичну позицію Зофії Коссак “Десять заповідей поляка”.

Ключові слова: історизм, ідея християнського гуманізму, патріотизм, суспільна пам'ять, “Декалог поляка”.

Інформація про автора: Сухарева Світлана Володимирівна, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри іноземних мов та перекладу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Електронна адреса: svitlanasuhareva@gmail.com

Sukharieva S.

MORAL VALUES IN CREATIVE CONCEPTION OF ZOFIA KOSSAK-SZCZUCKA

Abstract. Historical and national imperatives of choice of moral values in creative conception of Zofia Kossak-Szczucka are analysed in the article. The authoress by means of literary characters and reasons presents a large historical fresco, realizing thus idea of Christian humanism. Except texts from the cycle of stories about the hikes of crusaders (“Krzyżowcy”, “Król Trędowaty”, “Bez oręża”), considerable popularity stories purchased also about XVI-XVII century (“Złota wolność”) and plots, built on historical legends closely casebound with hagiography (“Beatum scelus”, “Błogosławiona wina”, “Z miłości”, “Warna”, “Legnickie pole”, “Suknia Dejaniry”). An addition to Z. Kossak's epic work is her dramatic sketch “Kielich krwi”, dedicated to the conflict between Bishop St. Stanislav and King Boleslav Bold. For the complete opening of historical problems and comparison of them with theological and public Zofia Kossak gave mind on a figure and creative achievement of Piotr Skarga. On the basis of his labours she entered in a literary environment the phenomenon of “scandal of faith” that was independent of historical pre-conditions, overpeered above psychological and public spheres. In works of Zofia Kossak-Szczucka we can see the connection of national ideas, in the wide understanding of this word, with looks to literature that hatched from romantic traditions the authoress stepped back from understanding of this concept in the categories of thoughtless attachment to the national association and predisposed to the concept of citizenship that is fixed in basis of the modern nationalism, shown in active vital position, public consciousness, practical patriotism but not selfish radical denial of rights for other nations. To the authoress mind, the force that combines

the nation is a history, the elements of it are kept in public memory and acquire a mythological value. Thus authoress came to the conclusion about sacral of folk traditions. National conception is proclaimed in works of Zofia Kossak-Szczucka deep in bases of origin and maintenance of the state system. Completer in all pass patriotic position of Zofia Kossak "Ten commandments of Polish" is nationally saturated.

Key words: historicism, the idea of Christian humanism, patriotism, social memory, "Decalogue of Polish".

Information about author: Sukhareva Svitlana, doctor of Philology, Associate Professor, Professor of Foreign Languages and Translation Department, Lesia Ukrainka Eastern European University.

E-mail: svtlanasuhareva@gmail.com

Suchariewa S.

WARTOŚCI MORALNE W KONCEPCJI TWÓRCZEJ ZOFII KOSSAK-SZCZUCKIEJ

Streszczenie. W artykule przeanalizowano historyczne i narodowe imperatywy wyboru wartości moralnych w koncepcji twórczej Zofii Kossak-Szczuckiej. Pisarka, posługując się literackimi obrazami i motywami, rysuje wielki historyczny fresk, realizując w ten sposób ideę chrześcijańskiego humanizmu. Oprócz tekstów cyklu opowiadań o wyprawach krzyżowców ("Krzyżowcy", "Król Trędowaty", "Bez oręża"), dużą popularność zdobyły też powieści z dziejów XVI-XVII ww. ("Złota wolność") oraz fabuły oparte o legendy historyczne związane z hagiografią ("Beatum scelus", "Błogosławiona wina", "Z miłości", "Warna", "Legnickie pole", "Suknia Dejaniry"). Uzupełnieniem epickich dzieł Z. Kossak jest jej szkic dramatyczny "Kielich krwi", ukazujący konflikt między biskupem św. Stanisławem a królem Bolesławem Śmiałym. Aby w pełni wyświetlić problemy historyczne i porównać je z zagadnieniami teologicznymi i społecznymi, Zofia Kossak skupiła się na postaci i twórczych osiągnięciach Piotra Skargi. W twórczości Z. Kossak-Szczuckiej da się zaobserwować związek idei narodowej w szerokim znaczeniu z poglądami na literaturę wywodzącymi się z tradycji romantycznych. Pisarka zrezygnowała z pojmowania tego pojęcia w punktu widzenia bezmyślnego przywiązania do wspólnoty narodowej i skupiła się na pojęciu obywatelstwa, leżącego u podstaw współczesnego nacjonalizmu, ukazanego w czynnej pozycji życiowej, świadomości obywatelskiej, praktycznym patriotyzmie, nie zaś egoistycznym radykalnym odrzucaniu praw innych narodowości. Tłem łączącym naród, według autorki, jest historia, elementy której są przechowywane w pamięci społecznej i po upływie czasu zyskują wartość mitologiczną. W ten sposób pisarka doszła do wniosku o sakralizacji tradycji ludowych. Koncepcja narodowa proklamowana w dziełach Zofii Kossak-Szczuckiej jest osadzona w fundamentach powstania i zachowania państwowości. Patriotyczną pozycję pisarki najlepiej widać w przesiąkniętym duchem narodowości "Dekalogu Polaka".

Słowa kluczowe: historyzm, idea chrześcijańskiego humanizmu, patriotyzm, pamięć społeczna, "Dekalog Polaka".

Nota o autorze: Suchariewa Switlana, doktor filologii habilitowany, docent, profesor katedry języków obcych i przekładu Wschodnioeuropejskiego Uniwersytetu Narodowego imienia Łesii Ukrainki.

E-mail: svtlanasuhareva@gmail.com

Творчий доробок Зофії Коссак-Щуцької (від 1925 року Шатковської) є справжньою скарбницею моральних цінностей, представлених на історичному тлі багатьох століть розвитку Польщі і художньо якісно інтерпретованих у формі повістей, спогадів, оповідань, драм, публіцистичних праць, антивоєнних брошур. Маємо справу з християнською епікою у повному розумінні цього слова. Попри це, моральна тематика творів цієї письменниці опрацьована лише фрагментарно, у контексті окремо взятих творів, тож потребує систематизації на історичному та національному тлі.

Серед літературознавчих праць, присвячених цій тематиці варто виділити публікації Данути Мазанової [10], Магдалени Міцінської [11], Теодора Парницького [14], Станіслава Пігоня [15] та ін.

Декларована Зофією Коссак_Щуцькою ідея служби Богу досконало вписується у її письменницьку стратегію історизму, підпорядкованого ідеї суспільної місії. Письменниця була переконана, що силою, яка об'єднує народ, є його історія і традиції, які зберігаються в суспільній пам'яті. Тому значну вагу вона вбачала у формуванні суспільної свідомості, яку розуміла як творче зусилля людського розуму, основане на акті розуміння приналежності до спільноти [2, с. 19].

Щоб відкрити свою ідентичність, народ, як вказує З. Коссак, повинен постійно повертатися до свого минулого. Тому всі її історичні повісті написані з переконанням, що письменник, представляючи візії минулого, не тільки відтворює знання про певний історичний період, реконструює його на основі архівів, а й дозволяє усвідомити історичне коріння сучасності. За допомогою відповідних взірців письменник заохочує читача зайняти активну позицію в світі. Тому в повістях Зофії Коссак історичний дискурс невід'ємно зв'язаний з дискурсом ідеологічним [10, с. 152–153].

Усі твори Зофії Коссак, як з видуманим сюжетом, так і публіцистичні, хоча представляють різні періоди історії, творять спільну ідейну цілісність, вписану в картину великої історичної фрески, яка реалізовує ідею християнського гуманізму. Передусім в її основу покладено цикл відомих повістей, присвячених походам хрестоносців, а саме *Krzyżowcy*, *“Król Trędowaty”*, *“Bez oręża”*. Серед повістей про XVI-XVII століття варто виділити твір *“Złota wolność”* (1928 р.) і сюжети, побудовані на історичних легендах, тісно переплетених з агіографією, такі як *“Beatum scelus”* (1924 р.), *“Błogosławiona wina”* (1953 р.), *“Z miłości”* (1926 р.), *“Warna”* (1938 р.), *“Legnickie pole”* (1930 р.), *“Suknia Dejaniry”* (1939 р.). На тлі цієї різноманітної епічної творчості З. Коссак доповненням слугує її драматична замальовка *“Келих крові”* (*“Kielich krwi”*), присвячена конфліктові між єпископом св. Станіславом і королем Болеславом Сміливим.

У *“Хрестоносцях”* Зофія Коссак-Щуцька зробила спробу переоцінки *“святих”* походів у боротьбі за ствердження християнства. Це була переоцінка не самої історії, з якою авторка не вступала у суперечки, а моральних цінностей, які мали сформуватись у сучасників завдяки тим чи іншим релігійним подіям. Зофія Старовейська-Морстінова із цього приводу зауважила: *“Щоб зрозуміти велику хрис-*

тиянську думку авторки, необхідно заглибитись у її твір, не розчаровуватись його видимим цинізмом, його сильним, інколи бруталним, реалізмом, треба зрозуміти, що хоча і порушує побожну легенду, буде натомість правду про надприродну силу віри, здатну очистити і відродити найбільш загублені душі” [17, с. 271].

Це призводить до деміфологізації образу людини, зануреної в часі, що З. Коссак розуміла як постулат виявлення моральної слабості учасників походу. Найточніше їхній стан описує поняття грішності. Хрестоносці – не досконалі святенники, а грішники, що потребують світла Божого навернення. Людина сама не може захистити себе від зла. Це “темна” сторона повісті “Хрестоносців”. Персонажі твору морально занедбані, що контрастує з традиційним зображенням національного героя.

Під впливом християнського гуманізму Зофія Коссак за допомогою історичного сюжету “Хрестоносців” піднімала проблеми міжвоєнного двадцятиліття. Мацей Новак при цьому зауважував, що письменниця прагнула вказати на драматичну роль людини в історії людства і зокрема в історії Польщі [12, с. 156]. Часопростір повісті дуже промовистий: збірний герой постійно перебуває в дорозі, а його мета – здобуття Єрусаламу. Письменниця надає великого значення символів внутрішньої мандрівки, на яку приречена людська душа. Адемар, роздумуючи над нещастям хрестоносців, зробив висновок: “Зародки цих нещасть кожен виніс з власного дому, тільки там їхні дії були б повільні, розкладені на роки, притуплені звичками. У небезпеці походу відбулося нагромадження подій, увиразнення убогості людської долі” [6, с. 103].

Долі всіх героїв повісті поступово зливаються в єдине ціле, вибудовують збірний образ слабкої людини, яка потребує Божої опіки. Шлях цього образу до мети виглядав неоднозначно. Письменниця змалювала це в постаті змія: “І сунуть безперервно, як велетенський змій. Ніби луска, вилискують панцирі сталеві, сірі, бурі. [...] Ідуть трьома паралельними шляхами, як три ріки-сестри. Триста тисяч і більше. Сунуть морським узбережжям” [5, с. 222].

Єпископ Адемар бачить натовпи, відірвані від власного коріння, домівок, загублені в духовному житті. Противагою зневіри стає для нього храм св. Софії, із якого проливається Господнє світло. Зофія Коссак писала: “Оточила його золотава напівтемрява, у якій блідоблакитне світло проливалось з куполу, спливало з незвіданих висот. Храм був велетенський, розрахований на десятки тисяч людей, а здавався ще устокрот більший через розумне планування стін, глибину і розмір ніш, гармонію пропорцій. Легкий і вознесений купол, який накривав приміщення, здавалося, обіймав увесь світ” [5, с. 161]. За допомогою образу собору св. Софії авторка представила справжнє обличчя світу, його велич і дух.

Зофія Коссак у своїх повістях часто піднімала проблему внутрішньої досконалості. Із цього приводу писала: “Ми звикли вважати святість чимось ненормальним, можливо, навіть хворобливим, неможливим стрибком. Ми так рішуче спрямовані на посередність, що про святість майже соромимось згадувати. Та хоча вона і велика, зводиться до простого: любити Бога і людей так сильно, щоб це почуття відображалось в кожній думці, слові та вчинку” [19].

В апокрифічній розповіді “Божі шаленці” (“Szaleńcy Boży”) – і не тільки там – письменниця представила цілу плеяду святих осіб, які вибрали різні життєві шляхи, але завжди в тиші і без розголосу робили добро: св. пустельник Антоній, св. Ієронім, св. Юрій, св. Миколай, св. апостол Андрій, св. Клара, св. Ядвіга Сілезійська, сандомирські домініканці та ін.

Агіографічний аспект представлений у повістях З. Коссак дуже широко і розвинутий на історичному тлі. Життєвим взірцем для письменниці стали біографії святих, “*потужних акумуляторів божественної енергії*” – св. Станіслава, заступника Польщі (простежуємо це у творах “Келих крові”, “Доручення”, “Мотори Божі”), св. Станіслава Костки (“З любові”), Андрія Боболі, Йосафата Кунцевича, брата Альберта, Ванди-Юстини Мальчевської та ін.

У “Вступі” до повісті “Сукня Деяніри” Зофія Коссак зазначала: *“Святість за своєю природою відмінна від буденності, тому і вражає. Святість часто буває скандалом і розчаруванням для людей „тверезо мислячих”. [...] Залишається чужою для світу. Світ поблажливо толерує гарні легенди про Святих, але лише до того часу, поки ті Святі не почнуть зачіпати його основних соціально-економічних законів. Тоді розпочинають проти них боротьбу”* [7, с. 5].

На думку письменниці, суспільне і релігійне часто виступають як антагоністичні сили, які за своєю природою приречені на конфлікт. Тому святість стає особливим викликом не лише для особи, яка практикує християнські чесноти, а й для всього її оточення. Вона виходить поза межі людського розуміння, передбачає драму душі, переступає кордони почуттів і входить у глибші внутрішні сфери.

Зофія Коссак у своїх творах детально зупинилася на духовних пошуках, врахуючи їхній трагізм. Жан Кальве із цього приводу зауважував: *“Святість – це пристрасть, яка викликає глибоке зворушення, гострі конфлікти, криваві битви, а життя святих є драмою зі зворушливим сюжетом, більш людянішим і сильнішим, ніж ті, які можуть придумати письменники і драматурги. Трагедії св. Павла, св. Августина, св. Франциска з Асизу, св. Жанни д’Арк – можна перераховувати їх довго – такі, що на їхньому фоні блідніють думки Софокла, Шекспіра чи Россіні”* [3, с. 125].

Питанню посередництва святих і заступництва за людей перед Божим троном письменниця присвятила особливу увагу. Устами одного зі своїх героїв вона промовляла: *“Святий Кипріян говорить, що все у Бога виблагають. Бог не відмовляє їхнім проханням. Це наші опікуни, старші брати... Жителі Дому Господнього у той час, як ми ще мандруємо шляхами зла. [...] Святий Єфрем пише, як і Оріген: повна перемога, коли допомагають Святі. Та біда тій людині, яка себе занедбує, покладаючись виключно на допомогу Святих! Тоді нічого не досягне, бо Господь, від якого походять усі благодаті, вимагає, щоб зусилля були спільними”* [16, с. 173]. Бачимо, наскільки важливою для авторки є наука Святих Отців, їхні праці, які вона повсюдно цитувала та інтерпретувала нарівні з богословами, лише додаючи літературне художньо-образне обрамлення.

Значну увагу присвячено проблемі страждання. Зофія Коссак неодноразово запитувала, чи воно має сенс і чи насправді завдяки ньому можна досягнути Божу

нагороду в небі. Її відповідь завжди однозначна – так, оскільки це найнадійніший спосіб здобути вічну славу. Авторка порівнювала довготерпеливість і хвилину героїства, віддаючи перевагу першому виду мучеництва – тихому, непомітному, багаторічному. Це підтверджує її тезу, що святість – не одноразовий акт вияву любові до Бога і ближнього, а складний внутрішній процес, коли людина постійно навертається і вдосконалює себе згідно з євангельськими заповідями.

З. Коссак вважала, що Біблія не дає людині готових відповідей, а заохочує до духовної активності. З цього приводу релігійні практики справді важливі, бо без них не вдасться виявити моральні чесноти. Це участь у містичному Тілі Христа, до якої письменниця заохочувала кожною своєю повістю. Якщо визначати це явище мовою релігії, вона постійно проповідувала про Бога та Його заступництво, використовуючи для цього засоби видавництва. Окрім повістей, це були драматичні постановки, як, наприклад, “Очікуваний гість”, та статті у газетах і часописах.

Одна з перших історичних повістей Зофії Коссак “*Beatum scelus*” (1924 р.), яку пізніше вона видала в новій версії “*Włogosławiona wina*” (1953 р.), змальовує драматичну долю мінського воєводи, сенатора Речі Посполитої, князя Миколая Сапегі. Він з папської каплиці у Ватикані викрав образ Григоріанської Богородиці і привіз його до Кодна. Після навернення магнат докорінно змінився і на знак покаяння за свої вчинки збудував марійну святиню на честь Богородиці. Як бачимо, інспірації літературних сюжетів авторка часто черпала із народних переказів та легенд, давніх історичних хронік.

Для повного розкриття історичної тематики та її моральних аспектів Зофія Коссак-Щуцька зосередила увагу на постаті і творчому здобутку Петра Скарги. Життя і діяльність П. Скарги у різних суспільних площинах – церковній, чернечій, освітній і літературній – викликали у Зофії Коссак не лише подив, а й захоплення цією визначною історичною особистістю. Вона вважала його зразком наслідування для наступних поколінь поляків. На її історичний стиль значно вплинула описана цим письменником “золота легенда”. І хоча “чорна легенда” Скарги дуже контroversійна, бо показує його з боку релігійного фанатизму, З. Коссак знаходить для цього оправдання, вбачаючи у цій позиції лицарство Контрреформації і боротьбу з еретиками.

У повісті “*Złota wolność*” З. Коссак-Щуцька показала Скаргу як провісника Божого милосердя, яке має протистояти злу. Вона писала: “*Без віри у постійне заступництво милосердного Господа – як навчає у повісті Скарга – готового у кожному мить простягнути долоню, щоб підтримати, людина живе, мов без сонця...*” [8, с. 277]. У цьому ж дусі написано виступ З. Коссак “Беатифікація Скарги”, який вона підготувала на Ювілейний скаргівський конгрес публіцистів і католицьких діячів у Варшаві в 1936 р.

З. Коссак-Щуцька вводить у літературне середовище феномен “скандалу віри”, який незалежний від історичних передумов, підноситься над психологічною та суспільною сферами. Для прикладу письменниця описала видіння, яке мав П. Скарга у монастирі цистерсів у Могилі, коли до нього під час молитви промо-

вив із розп'яття сам Христос, благословляючи його нові плани. Варто пригадати, що це була епоха мучеників, таких як Андрій Боболя чи Йосафат Кунцевич, про яких З. Коссак згадувала у своїх повістях. Ці люди були противниками насилля і тортур. Вважали, що сила слова не менша, ніж зброя у битві. Опираючись на цю тезу, Зофія Коссак подала індивідуальну інтерпретацію “чорної легенди” Скарги, переконуючи, що він не був релігійним фанатиком. Маємо справу з людиною великого духовного розмаху, яка з радістю виконує Боже послання. Услід за П. Скаргою З. Коссак декларує переконання, що *“всі можуть бути милосердними, щоб таким чином позбавитися людської нужди”* [4, с. 2]. З цією метою чернець закликав: *“Майте чудові і широкі серця. Не соромтеся, не затискайте свою любов у будинках і власних користях. Не замикайте її в коморах і скарбницях. Нехай ця любов у вас наче з високих гір на рівнину проливається”* [4, с. 2]. Таким чином, милосердя призначене керувати громадським життям у церковній і державній площинах.

Тему історичних та політичних реалій З. Коссак конкретизувала, розглядаючи проблему значного віддалення польського села і міста. Зокрема, в 1942 році у публікації *“Dzisiejsze oblicze wsi. Reportaż z podróży”* вона зауважувала, що прірва поміж міщанами і селянами за роки війни зростає. Доступ до інформації про польські села мали хіба що фарцовщики та комуністи. Письменниця вболівала над низьким рівнем освіти сільської молоді, її незахищеністю перед соціалістичною агітацією, нужденністю, яка особливо виявилася в роки війни. Цей вид публіцистичних рапортів, присвячений окремим ділянкам суспільного життя, сьогодні зараховуємо до історичних нарисів, які формують наші уявлення про тогочасні політичні перипетії. Таку глибинну обізнаність із усіма суспільними групами Польщі простежуємо у творчому доробку письменниці на всіх життєвих етапах.

Кожен твір З. Коссак-Щуцької є черговою декларацією цінностей, які вона вважала найголовнішими, згідно з якими виявляла свою громадську позицію. Так розуміла свою службу Богу, ближньому і вітчизні. Як бачимо, до присутньої у Зофії Коссак концепції народу найбільш наближеними є національні погляди А. Міцкевича, в яких в одній шерензі поставлено Польщу, свободу і католицизм, що надало польським прагненням – як писав Міцкевич – *“релігійно-морального характеру”* [13, с. 101].

У розумінні З. Коссак народ – це суб'єкт історії, що передусім свідчить про діяльність окремих індивідів, які творять спільноту. Вона не підходила до нього як до штучного творива, утвореного внаслідок суспільних обумовлень. Згідно з візією романтиків, сприймала його як природній витвір із визначеною субстанціональністю та інтерпретувала як спільноту, зосереджену навколо головних цінностей, оснований на традиції і звичаях, які мали свідчити про державу-вітчизну.

Силою, яка поєднує народ, на думку письменниці, є історія, елементи якої особливим чином зберігаються у суспільній пам'яті і набувають міфологічної цінності. Письменниця підводить читача до висновку про сакралізацію народних традицій. Історія може навчити людину шанувати минуле і водночас допомогти їй перейти із сьогодення у майбутнє. Оскільки минуле не існує без його представлен-

ня, кожен творець, окрім спроб об'єктивного представлення дійсності, подає власну інтерпретацію подій, залежну від історичного моменту, в якому йому довелося жити, свою світоглядну позицію та ментальність [13, с. 102].

Зофія Коссак не заперечувала важливості історичних фактів, але ще важливішим вважала їх відображення у національній пам'яті, яка значною мірою визначає народну свідомість. Цей підхід до історії пояснює, чому її твори далекі від ідеологічного дискурсу. Вони не зводяться до ілюстрування канонічних стереотипів. Це знайшло відображення у структурі її творів, мовній картині і присутній у цих творах системі цінностей. На думку письменниці, людина не може існувати без народу і вітчизни. Це той фундамент, на якому зароджується держава.

Цю концепцію Зофія Коссак поєднала з поняттям народної свідомості згідно з принципом, що народ існує там, де функціонує його свідомість. Під цим поняттям вона розуміла активні зусилля людського розуму, основані на розумінні творчої приналежності до окремо взятої спільноти. Національна свідомість є фундаментом народу, оскільки *“тільки в свідомості народ виявляє зрілу, неповторну форму буття. Без свідомості народ позбавлений самобутності, перебуває у стані летаргії, його існування залишається на потенційній, а не дійсній стадії”* [2, с. 19].

Метафоричний “тілом народу”, як підкреслює Моніка Беднарчук, був кремезний чоловік-герой, про якого згадували майже всі письменники тієї доби, в яку жила і творила Зофія Коссак. Це Млот-Сталінський із “Сфінкса” Мнішковни, Роман Побог із її “Спадкоємства”, Анджей Дембош із “Магнітів сердець” тієї ж письменниці, Андрій Корецький і Збігнев Бобровський із повістей Лютославської тощо. У цьому плані Зофія Коссак-Щуцька залишилася вірна національній традиції [1, с. 171].

Прикладом може слугувати Ян Поремба із повісті “Сьогоднішній день” чи Казимир Корсак із “Сукні Деяніри”. Навіть негативні вчинки героїв не здатні переписати їхніх національних чеснот. Так, Ян Поремба, син польських повстанців, спокусив чужу дружину, однак загалом це “порядний громадянин”, який любить свої Бирки і дбає про добро нації.

Ще одним імперативом збереження національної гідності була сім'я. Вона захищала від згубних впливів суспільства. З. Коссак уболівала над падінням моральності, проте родина, особливо шляхетського походження, залишалася для неї тим притулком, де християнські цінності залишалися непорушними. У цій концепції збереження національних надбань у родинному колі в основу покладено власний досвід письменниці, яка почерпнула усе найкраще із свого славетного роду. Із біографії письменниці дізнаємося, що в молоді роки їй вдалося уникнути згубних впливів спіритизму, безбожності та розпусти так званої “нової еліти” саме завдяки правильному сімейному вихованню. Тож вона старалася подібні риси прищепити своїм дітям, що бачимо у листах і спогадах. Свідченням позитивного національного виховання дітей З. Коссак є їхня активна участь у Варшавському повстанні.

Письменниця особливо підкреслювала любов до вітчизни і свого народу польських жінок. Ретельно зобразила їхню конспіративну діяльність у роки ві-

йни, незламність під час слідства у в'язниці. Під час повстання жіночого табору в Освенцимі вбачала своєрідний гімн прославлення польської жінки. Із цього приводу писала: *“[Німці] були вражені тим, що польки нарівні з чоловіками беруть активну участь у боротьбі за незалежність, рівні чоловікам у відвазі, ініціативі, витривалості, бойовій готовності, а той перевищують їх у витривалості під час тортур. За статистикою гестапо, на десять чоловічих поразок припадала одна жіноча. „З польських баб нічого не видереш”, – говорили зі злістю німці”* [9, с. 33].

Вищенаведений фрагмент із “табірної” прози З. Коссак нагадує читачам про її біографічні події, які пережила з першим чоловіком Стефаном Коссаком під час революції. Пліч-о-пліч з ним, вона захищала зі зброєю в руках власний маєток, охороняючи останній острівець польської національної гідності на Волині. Створення Польського дому із спробою дати місцевим полякам освіту та захисток, розповіді в'язням конйтабору про польську літературу і культуру – це повсюдні елементи великого національного калейдоскопу, який виповнював усю долю письменниці. Вона завжди відстоювала власну націю, дбала про її розвиток, застерігала від падінь, вболівала над її долею, як в часи еміграції.

Найповніше передають позицію патріотизму Зофії Коссак національно насичені “Десять заповідей поляка”, написані нею 1940 року в Варшаві:

“Я – Польща, твоя Вітчизна, земля Батьків, в якій ти зрис. Усе, що маєш, завдячуєш мені та Богові.

Не матимеш більшої земною любові, ніж любов до Мене.

Не вживатимеш імені Польщі для власної слави, кар'єри чи нагороди.

Не забудь без вагання віддати Польщі свою власність, особисте щастя і життя Шануй Польщу, свою Вітчизну, як рідну матір.

Борися з ворогами Польщі невпинно, до останнього подиху, до останньої краплі крові у твоїх жилах.

Борися з власною вигодою і страхом. Пам'ятай, що боягуз не може бути поляком.

Будь безжальним до зрадників польського імені.

Завжди і всюди сміливо стверджуй, що ти – поляк.

Не допусти, щоб сумнівалися в Польщі.

Не дозволяй принижувати велич Польщі і Її заслуги, Її досягнення і Маєстат.

Будеш любити Польщу першою любов'ю після Бога. Будеш Її любити більше, ніж себе самого” [18, с. 83].

Паралелі цього тексту з біблійним наводять на думку, що сакралізація авторського мислення полягала у поєднанні релігійних і народних традицій. Кожен із пунктів “заповідей” національної любові має радикальний характер, як і Декалог. Виділено такі риси, як відвага, безжальність до ворога, збереження власної гідності, самопожертва, безкомпромісність. Цей перелік чеснот має зобов'язувати справжнього представника народу до їх втілення у житті не тільки в екстремальних умовах, яких як війна чи еміграція.

Таким чином, доходимо до висновку, що Зофія Коссак протистояла націоналізмові у розумінні егоїстичного добра лише власного народу, натомість протиставляла йому моральну вартість патріотизму, яка є духовним надбанням народу, його спільним благом і обов'язком. Патріотизм, який виростав із традиції романтизму, перегукується також із проповідями Петра Скарги і працею Адама Міцкевича "Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego". Згідно з цією національною концепцією, інші народи мають такі самі права, як і рідний, при тім необхідно враховувати окремішність і неповторність кожної нації. Міжкультурний діалог повинен опиратися на відкритість, толерантність, покору і духовне порозуміння усіх його учасників. На думку З. Коссак, із сили такого розуміння патріотизму народжується здатність до самопожертви. У проголошуваних письменницею концепціях політичних простежуємо інспірації польського романтизму, зокрема політичне месіанство А. Міцкевича, Ю. Красінського, З. Фелінського. Тим не менше, усі запропоновані нею погляди було визнано утопічними, приреченими на провал.

З. Коссак залишалася самотньою у своїй концептичній візії на тему польських справ. Дискурс виключення, у який її примусово втягнули, набирав усе більшої сили. Попри всі ці негаразди, тема національної приналежності у творчості З. Коссак залишалася ключовою до останнього її подиху. Простежуємо своєрідний трикутник, у якому вона знаходила наповнення змістом: націоналізм – патріотизм – віра. У межах цих трьох чинників розвинута тематика усіх без винятку творів визначної польської авторки.

Таким чином, можемо підсумувати, що перспективи дослідження доробку З. Коссак-Щуцької широкі у кожній тематичній площині, охопленій її творами. Ключовими проблемами залишаються патріотичність і національна гідність поляків, основані на християнських цінностях і догматах. Не менш важлива для подальших наукових розвідок духовно інтерпретована канва спогадів про Волинь, на сьогодні майже не відома читацькому та літературознавчому загалу. Так само нерозкриті поле досліджень лежить перед істориками, оскільки письменниця охопила своєю літературною діяльністю усі історичні періоди, починаючи з XVI ст. і закінчуючи Другою світовою війною. Та найважливішими в майбутньому залишаються засоби художньої інтерпретації. З. Коссак ввела в літературний обіг багату релігійну символіку, яка досі чекає на детальне критичне опрацювання.

Твори З. Коссак-Щуцької мають історичний характер і таким чином – крізь призму досягнень минулого – покликані свідчити про справи віри. Письменниця дуже вдало представила в них історичну теологію. Авторка показала, що історію творили люди з непересічною свідомістю, які виконували історіософську функцію "інструмента" для втілення Божої волі. Уповні моральну і релігійну цінність таких осіб можна розпізнати лише на відстані часу. Таким чином, на думку З. Коссак, історія як духовне надбання може промовляти до сучасників, представляючи універсальність християнського мислення, який згідно з авторською концепцією, має стати антидотом на зло сучасного світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bednarczuk M. Zofia Kossak na tle współczesnych jej pisarek pracowitych. *Arcana. Kultura – Historia – Polityka*. 2014. S. 168–179.
2. Bończa-Tomaszewski N. Źródła narodowości. Powstanie i rozwój polskiej świadomości w II połowie XIX i na początku XX wieku. Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006. 395 s.
3. Calvet J. O twórczości i krytyce katolickiej / przekł. i przedm. A. Górski. Poznań : Księgarnia św. Wojciecha, 1930. 192 s.
4. Kossak Z. Beatyfikacja Skargi. *Prosto z Mostu*. 1936. Nr 41. S. 2.
5. Kossak Z. Krzyżowcy. T. 1–2. Warszawa : “Pax”, 2011. 452 s.
6. Kossak Z. Krzyżowcy. T. 3–4. Warszawa : “Pax”, 2011. 512 s.
7. Kossak Z. Suknia Dejaniry. Powieść historyczna. Częstochowa: Wydawnictwo Świętego Pawła, 2002. 283 s.
8. Kossak Z. Złota wolność. Warszawa : Warszawa : Pax, 1965. 277 s.
9. Kossak Z. Z otchłani. Warszawa : Książka i Wiedza, 2004. 288 s.
10. Mazanowa D. O niektórych problemach pisarstwa historycznego Zofii Kossak // Polska powieść historyczna XX wieku / red. L. Ludorowski. Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1990. S.152–153.
11. Micińska M. Między Królem Duchem a mieszczaninem. Obraz bohatera narodowego w piśmiennictwie polskim przełomu XIX i XX w. (1890–194). Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995. 492 s.
12. Nowak M. Koncepcja dziejów w powieściach historycznych. Lublin : Wydawnictwo KUL, 2009. 352 s.
13. Olszewska M. J. O wierności sobie. Zofii Kossak-Szczuckiej trudne doświadczenia emigracyjne. Przypomnienie // Język – szkoła – religia. 2014. Nr 9. 84–105.
14. Parnicki T. Humanizm katolicki Zofii Kossak // Szkice literackie / przedm. S. Lichniak. Warszawa: “Pax”, 1978. 132 s.
15. Pigoń S. Z czego utkana została “Suknia Dejaniry”? // Pigoń S. Z ogniw życia i literatury. Wrocław: Ossolineum, 1961. S. 420–448.
16. Poetyka i semantyka doświadczeń religijnych w literaturze / red. A. Bielak, P. Nowaczyński. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011. 552 s.
17. Starowiejska-Morstinowa Z. Recenzja “Krzyżowców”. *Przegląd Powszechny*. 1936. Nr 209. S. 271.
18. Zofia Kossak / red. M. Pałaszewska; Muzeum Niepodległości w Warszawie, Fundacja Archiwum Polski Podziemnej 1939–1956. Warszawa, 1992. 104 s.
19. Żmigrodzka M. Dawać świadectwo prawdzie. *Niedziela*. 2008. Nr 15 [Źródło elektroniczne]. URL: <https://www.niedziela.pl/artukul/85158/nd/Dawac-swiaedctwo-prawdzie> (data dostępu : 12.11.2019).